

OBSERVATIONES

DE ROMANORVM

DISCIPLINA PVBLICA MEDICA

AD ILLVSTRANDA

VETERVM SCRIPTORVM ET IVRIS

CIVILIS LOCA

QVAS

AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS AVCTORITATE

A. D. XXII. MART. MDCCCIX.

DEFENDET

IOANNES LVDOVICVS GVILIELMVS BECK

PHIL. D. AA. LL. M. IVR. VTR. BACC. ADVOC. REGIVS
ET NOT. PVBL. IMMATR

ASSVMTO IN SOCIETATEM FRATRE

CHRISTIANO FRIDER. HENRICO BECK

MED. BACC. SOC. LINN. LIPS. SODALIS

LIPSIAE

EX OFFICINA ACKERMANNIA

NON NVLLA
DE DISCIPLINA ROMANORVM PVBLICA
MEDICA.

Quum institutorum academicorum sanctitas rerumque mearum rationes magis, quam voluntatis arrogancia quaedam et virium inepta fiducia postularent, vt optimorum magisterii Lips. iurium obtinendorum causa, libellum proponerem et altercatione publica instituta tuerer, atque argumentum ei componendo quaererem, quod et meis facultatibus accommodatum esset, et a fratris, quem socium disputationis esse volui, studiis non abhorreret, et non prorsus indignum esset, quod tractaretur, animi appuli ad colligenda quaedam, quae disciplinam Rom. medicam illustrarent, non ignarus, rem tantis difficultatibus esse implicitam, vt meliora ingenia desideret, confisus tamen, fore, vt opera in hac re collocata non omni excusatione destituatur. Atque vt res eo melius procedere posset, sequutus sum in ea re b. Hebenstreiti ¹⁾ libellum, vbi cumque licuit. Non autem rem omnem ampla complecti licuit disputatione, sed observationibus nonnullis illustrare, neque placuit coniecturas sequi, vbi certa rerum notitia plane nos destituit. Illud vero certissimum videtur, Romanos ambitum eius, quae nobis Disciplina publica medica s. Politia medica dicitur, aut plane non cognitum habuisse, aut certe in systema non redegisse, et politiae in vniuersum adnumerasse ²⁾. Sed quae ad illam referri

1) Lehrsätze der medicin. Polizeywissenschaft. Lpz. 1792. 8.

2) Cf. Cic. de LL. Ibi nulla recensetur lex, quae ad disc. med. spectet, quamvis fortasse haec indirecte referri possint, quae dicuntur de Officiis Aedilium

recte posse putari, instituta, in quibus sunt, quae imitatione digna videantur, deinceps persequutus sum ¹⁾).

CAP. I. De cura sanitatis aeris et habitationum.

§. i. Opportunitatem grauissimam morbis et locis sanitati maxime noxiis praebere paludes, medicorum dicta dudum certiores nos reddiderunt ²⁾). Quod quum antiquioribus temporibus iam observatum esse videatur, mirum non est, Romanos labores et curas summas impendisse paludibus exsiccandis omnibusque remouendis, quae aquam stagnantem reddere possent. Inde lacum Pomptinum, quem iam Cornelius Cethegus Cos. extirpare studuerat, post eum Iulius Caesar ³⁾ et meliori successu Augustus siccare conati sunt. At vero nullus eorum opus plane perfecit, nec seriores Impp., qui, priorum consilium minime amplexi, omnia in pristinum statum redire passi sunt. Vltimus, ut suspicari licet, Claudius huic rei consuluit, et dum lacum Fucinum tollebat, coeptum a Jul. Caesare opus perfecit ⁴⁾). Inundationes Tiberis, quae quo crebriores erant, eo grauius coelum urbis, eo magis infamem aërem reddebant, eo saepius urbem stagnantibus aquis replebant ⁵⁾, iam reges coërcere studuerant. Quo

et Censorum, de cura annonae, viarum, aquarum etc. l. III. in. Ita indefinite occurrit disc. publ. in L. r. de Off. Praef. Praet.

1) Leguntur nonnulla in *Delamare Traité de la pol.* Amst. 1729. IV. f. T. I. *Ev. Otto* de Aed. coll. et munn. L. 1713. *Heubach* de Politia Rom. Gott. 1791. *Binder* de pol. vet. V. R. ib. eod. *Rud. Bosse* Grundzüge des Finanzwesens im R. Staate. Braunschw. 1804. II. 8. *D. H. Hegewisch* hist. Vers. üb. die Röm. Finanzen. Altenb. 1804. 8. *C. Meiners* Gesch. des Verf. der Sitten und der Staatsverf. der Röm. L. 1782. *Deff.* Gesch. des Verfalls der Sitten der Röm. in den 9. Jahrh. n. C. G. Wien 1791. 8. *Meierotto* Sitten u. Gebräuche der Röm. 1776. II. 8.

2) Rectissime itaque *Vitruv.* I. 4. et 6. ed. cel. *Schneider*, monet, in moenibus construendis, eligenda esse loca saluberrima, edita, non nebulosa, non pruinosa, quippe quum per ea vitia, gravitudo, arteriaca, tussis, pleuritis, phthisis, sanguinis electio etc. existerent.

3) *Suet.* I. C. 44.

4) *Sueton.* Cl. 54. *G. C. Adler* Nachr. von den Pontin. Sümpfen. Hamb. 1783. 8.

5) *Frontin.* de aquaed. art. 38.

consilio sub Tarquinio conditae sunt cloacae, quae non solum danino infecto prospicerent, sed lacum quoque Curtium exhaurirent ¹⁾, itaque inueteratis malis mederentur. Opus egregium cura et inspectione diligentissima conseruare studebant, quae primum ad Censores, deinde ad Curatores aluei et riparum Tiberis et postremo ad Comitem cloacarum pertinuit ²⁾. Vnde intelligitur, omnibus rei Romanae fere temporibus eandem iis curam esse impensam, quod vel reliquiae hodie superstites probant. Caeterum ut cloacarum publica apud magistratus illos erat, ita privata refectio et purgatio quaedam omnibus incumbere domorum possessoribus, quatenus ad eorum domos pertinebant ³⁾. Ad Cloacarum purgationem sine dubio etiam spectabat, quam institui iussit Augustus, Tiberis laxatio et repurgatio ⁴⁾. Quominus autem aqua excedere ripas atque ita stagnare posset, Praetorum institutis, ut videtur, inprimis debemus, quae flumina eorumque littora tuentur, et ne quid in his mutetur, interdicta ⁵⁾, eodemque animo profecto etiam praescriptum est, ne vlla navigationi impedimenta obstruerentur.

§. 2. Quum summi momenti ad salubritatem conseruandam aëris, platearum et domorum forma et ratio sit, Romanos in hac quoque re non infimum obtinuisse locum conspiciamus ⁶⁾. Et antiquioribus quidem temporibus certe viae atque plateae non ita latae fuisse videntur, quod tam scriptorum monita probant, quam prohibitiones crebrae, quo minus quidquam ibi reponatur, quod angustiores eas reddere possit ⁷⁾, unde a Domi-

1) *Hebenstreit* curae sanitatis ap. vet. exempla L. 1779. 4. p. 35.

2) *Liv. XXXIX. 44. Suet. Aug. 30. 37. Not. Imp. Occ. 3.*

3) Ita profecto intelligenda videtur L. 1. §. 1. de Cloac.: hoc interdictum propositum est de cloacis priuatis; publicae enim publicam curam merentur, plano ex analogia legis illius *Miscellae*, de qua inf.; nam aequè cauetur in h. l. de cloacis priv. i. e. quae exitum in agrum habeant l. 1. §. 8. ac de illis, quae cohaerent cum publ. §. 9. Reipublicae haec omnia maxime interesse, docet §. 2. *ei. l.*

4) *Suet. Aug. 30.*

5) L. vn. §. 1. de rip. mun. quae etiam concernit ripas lacuum, fossarum, stagnorum ex §. 6.

6) *Ev. Otto* de tut. viar. II. 5. de Aed. coll. et mun. IX. 6.

7) inprimis *Praet. interdd.* cf. L. 2. §. 25. *ne quid in loco publ.*

tiano tabernae in viis sublatae ¹⁾, a Valentiniano sen. autem parapetasia et omnia eiusmodi opera dirui iussa, simul vt libere aër accurrere posset ²⁾. Quae quum ita essent, profecto eo maiora damna licentia dare poterat, quae in aedificandis aedibus locum olim habuerat; vnde mox plures in hanc rem leges latae sunt. Primus enim quantum scimus Augustus altitudini aedium LXX. pedes dixit, postea Traianus LX. ³⁾ Item eiusdem rei gratia moeniana sublata sunt a Valentiniano sen. ⁴⁾ ne scilicet plateae et quod inter aedificia singula interesse debebat spatium XII. pedum angustius redderetur; praeterea quod ita aëris accessui impedimenta struebantur ⁵⁾. Sed iam liberae reipublicae temporibus viis melius prospectum, in quam rem lata praecipue videtur lex miscella ⁶⁾. Pertinet autem haec lex aequae ad vias in vrbe, quam extra urbem intra certum spatium. Quae ante eam Censoribus fuisse videtur ⁷⁾, ea inspectio per illam legem Aedilibus in vias commissa est, non minus, quam refectionis cura et in locis publicis, et in privatis eo casu, si in mora fuerit proprietarius domus, cui, quousque talem habebat, obligatio ista erat imposita ⁸⁾. Praeterea purgationi in vrbe praecerant Quatuorviri ⁹⁾, extra urbem Duumviri, quibus inprimis videndum erat, ne aqua consisteret. Qui autem vias effoderit aut subruerit, si servus esset, ab obuiante fustigari poterat, si liber homo, Aedilibus demonstrabatur, qui eum secundum legem mulctarent ¹⁰⁾. Serioribus temporibus huius rei causa constituti sunt Curatores viarum,

1) *Mart. ep. VII. 61.*

2) *Amian. Marcell. XXVII. 9.*

3) *L. 12. C. de aed. priv.* quae lex omnino saluberrima circa aedificia extruenda praecepta continet.

4) *Amm. Marc. l. c.*

5) *L. 12. C. cit. L. 14. de serv. pr. urb.* Ex XII. tab. lego spatium inter singula aedificia relinquendum erat duorum pedum et semis.

6) *Ill. Hugo civ. Mag. III. 3. p. 540 ff.*

7) *Cic. de LL. III. 3.*

8) *L. vn. §. 3. de via publ.*

9) *L. 2. §. 30. de O. I.* Ad hoc Aediles curabant, vt vine secundum ciuitates adaequarentur, et effusiones non noceret domibus. *L. vn. pr. de via publ.*

10) *L. vn. §. 2. de via publ.*

Tribunus rerum nitentium et Quaestores ¹⁾). Tamen scriptores saepissime immunditiam viarum perstringunt ²⁾), unde pluries grauius prohibitum, ne stercora, animalium exuviae, morticina aliaue purgamenta in publicum proicerentur ³⁾).

Vt certissimum est arbores vitesque domibus appositae detrimenta non leuia, etiam valetudini, afferre, legibus definitus erat certus modus, intra quem vicino cadere arbores damnosae licebat, XV pedum siquidem agro impendebant, succidere plane, si domibus; quod ius, prohibente domino, Interdictum Praetoris sustinebat ⁴⁾).

§. 5. Quanta ex mortuorum in vrbe sepultura damna existant, rectissime Romani sensisse videntur, quare antiquissimae iam reipublicae temporibus leges saluberrimae in hanc rem latae sunt, quibus haud dubie lex XII. Tabb. t. x. exhibita, adnueranda est. Legitur enim ibi: *Hominem mortuum in vrbe ne sepelito, neue iusto* ⁵⁾), quae lex repetita postea traditur per SC. a. 494. ⁶⁾ et plane differt a placito Pontificum, ne in loco publico sepulcrum extruatur ⁷⁾). Illa vero, quanquam primum lata generalis fuisse videtur, tamen vsu mutata ita est, vt ad virorum illustrium insigniumque cadauera non pertineret ⁸⁾). Vt vero potentiorum corpora plerumque in sepulcris, summa saepe luxuria exstructis, condebantur, ita pauperum cadaueribus locus extra portam Esquilinam male lectus, assignatus erat ⁹⁾, quem ab Augusto Maecenati concessum fuisse scimus. Contra legem illam sepulturae saepius peccatum esse, docent Principum consti-

1) Cic. Att. I. 1. Suet. Aug. 37. Delamore l. c. T. I. Suet. Claud. 24.

2) Mart. ep. V. 25. VI. 60. Quanta fuerit illa immundities demonstrat Tit. de via publ.

3) L. vu. §. 5. de via publ. Heinecc. Florum sp. ad Ed. Aed. I. 12. Sen. Ep. 86.

4) LL. XII. Tabb. Tit. D. de arborr. caedd.

5) cf. Rittershusii Comm. ad XII. c. III. et all. Illustravit legem singularem comm. b. Eccius, 1786.

6) Teste Serv. ad Virg. XI. 205. Gedicke in s. Vermischten Schriften p. 121. idem factum esse vult per Duillium Cos.

7) Cic. de LL. II. 23. Nescio an non recte Cic. eo loco in verbis *ne iusto* solum ignis metum causam viderit.

8) Cic. l. c. Plut. Qu. Rom. 79.

9) Varro de L. Lat. IV. 5.

tutiones nonnullae, ex quibus Hadrianus XI. aureorum mulctam statuit in eos, qui in ciuitate corpora sepeliissent et magistratus, neglectiorem legis hanc aequo animo passos ¹⁾. Iam vero Antoninus Pius idem sancire coactus erat ²⁾. Pessimus autem inde a Constantini M. saeculo vsus, sepeliendi mortuos in templis invasit, quem Theodosius ³⁾ et iam antea Diocletianus atque Maximianus ⁴⁾ proscribere studuerunt.

§. 4. Porro ne, quae detrimenta humatio mortuorum in vrbe prohibita auerterat, eadem in quaestu comparando licentia afferret, sapientissimo consilio remoti sunt ab vrbe, quorum vitae genus aërem naresque male afficere posset. Ita Cetarii et Coriarii extra urbem quaestum facere tenebantur ⁵⁾. Etiam Cerdonum genus oculis naribusque inprimis molestum ab vrbe relegatum ⁶⁾. In foro pisciario optime natura ipsa salubritatis praeceptis fauebat, quod remotum ab vrbe ad Tiberim situm erat ⁷⁾.

§. 5. Fornaces calcarias in vrbe salubritati nocere intellexerunt Honorius et Theodosius, easque ob hanc rationem tolli iusserunt ⁸⁾.

1) L. 3. §. 5. de sep. viol.

2) Capitol. Ant. 12.

3) L. 6. C. Th. de sep. viol.

4) L. 12. C. de Relig. Quae hoc nomine citatur L. 2. C. de SS. EE. certe in vniuersum mortuorum in ecclesiis sepulturam non prohibet. Add. C. G. de Winkler D. de iure sepulturae in templis L. 1784. Ill. Platner. Or. sepulturam in aedibus sacris, L. 1788.

5) Artemidor. Onir. I. 53. Rigalt. aut c. 51. p. 76. T. I. Reiff.

6) Panvin. de XIV. regg. V. R. Victor eas refert ad regionem coriariam.

7) Noluerim tamen cum Heubach. l. c. putare, solam Tiberis vicinitatem pisc. forum ab vrbe remouisse, quoniam ea habitationi quidem piscatorum causam dare recte poterat, non item vero piscium venditioni, ne pisces in piscinis vbique constructis, etiamsi per se privatis, facile conservari possent.

8) L. 5. C. Th. de calc. coctorr.

CAP. II. De Cura Esculentorum et Potulentorum.

§. 1. Victus quae apud Romanos fuerit disciplina, conii-
cere non nisi licet ex nonnullis scriptorum legumque locis.
Vt vero, tantam eam non fuisse, quanta apud nos praescripta
certe est, diuersa iam nostrarum Romanarumque rerum ratio-
nes existimare nos iubent: ita, quae ad nos peruenerunt, pro-
bant, nec Romanos plane, quantum ciuitatis illa inspectio in-
tersit, ignorasse, nec quae in hanc rem necessaria putabant,
neglexisse. Quae autem circa victum eiusque integritatem san-
cita erant, eorum ad Aediles maxime pertinuit executio ¹⁾, qui
adulterinarum mercium venditores per lictores adeo flagellis
caedi iuebant, si quid contra fori leges peccauissent.

§. 2. Et primum omnium annonae cura facile princeps
erat. Habebant eam Senatus et Coss. ²⁾ deinceps autem Ae-
diles ³⁾, Praetor, Aediles duo Cereales ⁴⁾, Praefectus annonae ⁵⁾,
denique Praefectus vrbi ⁶⁾. Inprimis curabatur, ne villo tem-
pore annonae inopia esset, et vt abunde apportaretur, vnde
poenam statutam reperimus XX aureorum in eos, qui nauem
nautamue retinuissent, aut retineri curauissent ⁷⁾. Quodsi in
ciuitatibus frumenti comparandi curatore opus erat, seriori tempore
Episcopis electio dabatur, vt videtur, quod hi optime prospecturi
esse commodis singulorum credebantur ⁸⁾. Quo magis vero in-
sidiae et dolus auerterentur, cautum, vt nautici testimonio pro-
barent, se incorruptas annonae species suscepisse, cuius causa

1) Heubach l. c. p. 25.

2) Liv. II. 34.

3) Dion. VI. 90.

4) Inde ab A. V. C. 708. constituti a Jul. Caes. L. 2. de O. J. Dio
C. XLIII. 51, 378. Reim.

5) Ab Augusto institutus.

6) A temp. Valentin. L. 1. C. de Off. Praef. V. Comm. ad L. 2. C. Th.
de Can. frum. V. R.

7) L. 2. ad L. Jul. de ann. Decem auri libras ex L. 9. C. Th. de navicul.
Naviculariorum certus numerus. L. 14. cod. L. 3. C. Th. de Can. frum. V. R.

8) L. 3. C. vt nem. lic. inemt. spec.

praeterea ocularis inspectio locum habebat ¹⁾. Talis corruptionis celerius inuestigandae gratia servis quoque libera dominorum accusatio erat ex L. Iul. de annona ²⁾. Qui annonam adtemptauerant, i. e. dardanarii, poena afficiebantur, et si quidem negotiantes, qui in tabernis venum dabant, negotiatione iis interdictum, interdum et relegati sunt, sin humiliores, ad opus publicum damnatos legimus ³⁾

§. 3. Quae circa annonam apportatam, eadem circa conservandam cura deprehenditur. Horreorum enim publicorum, quae maxime in portu V. R. fuere, inspectionis vi, Aediles et postea Praef. Pract. ⁴⁾ non solum prospicere debebant, ne annonae corruptae aduehentium fraude vel negligentia in ea transfunderentur ⁵⁾, sed etiam ne vitiarentur vlllo modo. Quod vt difficilius fieri posset, cautum vt sarta tecta essent, aquae scilicet humorisque detinendae causa ⁶⁾. Casu tamen frustrato consilio, atque frumento aut vetustate, quod tamen difficilius euenire poterat, dum vetera condita in erogatione recentiora semper antecedere debebant ⁷⁾, aut alia ratione corrupto ita, vt facile erogari non posset, vel in Tiberim coniiciebatur ⁸⁾, vel, quod sub serioribus maxime imperatoribus, ne fiscus damnum sentiret, inuasit, eidem incorruptae species miscebantur ⁹⁾. Di-

1) L. 1. C. de Can. frum. V. R. L. 2. C. Th. eod. Inde cognitor annonarius in L. 38. C. Th. de navic. mensores Portuenses in L. 9. C. Th. de Suarr. Adhibendi praeterea erant tres viri illustres, et cognitio intra quinque dies ab appulsu navis instituenda.

2) Tit. D. ad L. Iul. de ann. Poena eius, qui contra annonam fecit, XX. aur. fuisse videtur, quod verba ipsa: qui contra ann. fecit innuunt, quamvis poena haec ipsa ex verbis tantum ad detentores pertinet. — Crebrius solitos fuisse frumento arenam admiscere patet ex L. 27. §. 20. ad L. Aquil.

5) L. 6. pr. de extraord. crim. Rustici et coloni in terris, quas colunt, nata vendentes, ad negotiatores non pertinent. L. 3. C. Th. de lustr. coll.

4) L. 2. C. de cond. in horr. publ.

5) Sen. de brev. vit. 18. 19.

6) Heubach l. c.

7) L. 1. C. Th. de cond. in horr. publ.

8) Tac. Ann. XV. 18.

9) L. 1. C. Th. cit.

disciplina haec inprimis conspicua erat in militari erogatione, in quam non nisi optimae species venere ¹⁾.

§. 4. Qualis illorum horreorum situs optime fini responderit, mature Romani intellexisse videntur, unde scriptores movent, aedificanda esse in altioribus locis, septentrionem versus, multisque luminibus instructa; id quod Valentinianum Imp. cognovisse patet ²⁾. Celerior aëris accursus praecipue ita effectus erat, ut intra C. pedes ab horreo publico aedes privatas construere non liceret ³⁾.

§. 5. Quae in horrea publica illatae erant frumenti species, partim crudae, partim coctae, et gratis et pro viliori pretio erogabantur. Posterius maxime pistoribus contigit, quibus mensores et caudicarii frumentum intemeratum et minoribus pretiis vendere tenebantur, ut populus bono pane gauderet ⁴⁾. Quo minus vero a caudicariis et apparitoribus potestatis annonariae iis pessimae qualitatis frumentum tradi facile posset, vnus ex patronis pistorum ⁵⁾ (quibus cura et inspectio pistrinarum demandata erat,) digma conditorum Portuensium ad collegas mittere solebat ⁶⁾. Eodem fere modo, ne circa panem ipsum fraudis quidquam facile committeretur, non a pistoribus clandestina distributio fiebat, sed erat publica e gradibus ⁷⁾.

§. 6. Et illam quidem frumenti curam etiam in reliquis victus species translatam esse intelligimus. Praecipue Aediles plebis victus salubritatem edictis tuebantur, nec morbidas car-

1) L. 2. eod. L. 1. C. Th. de erog. mil. ann.

2) Ex emendata lect. L. 12. C. Th. de opp. publ. Exposuerunt de horre. insutitione rei rust. scriptt. Varro I. 57. Colum. I. 6. Pallad. I. 19. Plin. H. N. XVIII. 50.; deinde Vitruv. VI. 6. Philo de tel. constr. V. 87. Maxime diversos modos conservandi frumentum fuisse, Plin. l. l. narrat, et si quid in tanto scriptt. de hac de numero video, negligentiores, qui horrea aedificabant, fuere.

3) L. 4. C. Th. de opp. publ.

4) L. 1. C. Th. de Can. frum. V. R.

5) Pistorum collegium instituit Traianus. cf. Comm. ad L. 1. C. Th. de Pist. In officinis eorum panis fiebat, qui civibus divideretur, et singulis officinis Patroni praerant, inspectores atque rectores. Socrat. hist. eccl. V. 18. Cf. F. L. Götzii de pistrinis veterum, Cygn. 1730. p. 340 ss.

6) L. 9. C. Th. de suarr.

7) Unde et ipsum panis gradilis nomen. L. 3. C. Th. de ann. civ.

nes, nec aliam corruptorum alimentorum speciem in foro rerum promercalium exponi patiebantur ¹⁾. Cuius rei causa res venales expositas inspiciebant, corruptisque reiectis et deletis venditorem mulctabant ²⁾. Postea ea res ad Praefectum vrbi et singulas dignitates ipsi subiectas deuoluebatur ³⁾. Ita suarii, subiecti Praef. annonae partim carni suillae, e fisco populo gratis distribuendae praeerant, partim foro suario ⁴⁾, ideoque invigilare debebant, ne ii, quorum fundis porcorum pecorumque praestationes annexae erant, peiores species praeberent. Nescio an iure etiam illa pars Ed. Aed. huc referri possit, qua venditoribus pecorum accurata vitiorum inscriptio iniungitur ⁵⁾; quatenus, siquidem mactandi carnisque vendendae causa coemta, profecto publicae disciplinae interesse poterat, ne morbidae species venderentur ⁶⁾.

§. 7. Optimo denique iure ad sanitatis quoque curam referendae videntur leges cibariae, quae, dum sumtibus per eas in epulis Censores modum dicebant, prohibebant, quo minus ea praeberentur, quae inprimis damna dare videntur, peregrina illa summaque arte confecta. Quam parum vero eae obseruatae fuerint, ex immensa earum copia, nostra opinione, patet ⁷⁾.

§. 8. Iam si ad potulentorum curam nos conuerterimus, egregie Romani versati sunt in praestantissima eorum specie, aqua scilicet, tuenda. Et primis quidem reipublicae temporibus, quam Tiberis praebebat, aqua vnice fere vsi esse videntur.

1) *Plaut. Capt. IV. 2. Tum piscatores — agoronomum, qui locus et ad lanios et ad piscatores spectat,*

2) *Plaut. Rud. II. 3. 42. Dodwell Praell. Cambd. p. 665. Heinece. fl. sp. ad ed. Aed. I. 11. Reines. Coll. Inscr. IV. 3. vnde apparet, idem lanios propter carnem inspectioni non subiectam accidisse. cf. praeterea Binder. §. 34.*

3) *L. 1. §. 11. de Off. Pr. V.*

4) *Cassiodor. Var. VI. 18. Comm. ad L. 1. C. Th. de Suar. Forcellin. Lex. tot. lat. s. h. v. Seiuincti primum a Pecuariis et Boariis, postea cum iis vniti sunt. L. 10. C. Th. eod. et Comm.*

5) *L. 38. §. 5. ad Ed. Aed. Heinece. l. c. II. p. 64.*

6) *Cf. L. 1. §. 11. de Off. Pr. V.*

7) *Plin. H. N. VIII. 51. 57. X. 50. Gell. N. A. II. 24. Macrob. Sat. II. 13. Alex. ab Al. G. D. III. 11. Suet. Caes. 43. Oct. 34.*

Quae quum 'squamosa,' itaque potui incommoda deprehensa esset, primus Appius Claudius Crassus 441. A. V. C. Aquaeductum extruxit, quem mox plures sequebantur ¹⁾. Romam in his aqua per fistulas riuosque modo plumbeos, modo lapideos, modo fictiles, qui omnibus praestare putabantur ²⁾, muris cinctos deducebatur, et quo purior flueret, hic et illic in piscinis colligebatur. Curam eorum publicam habebant libera republica Censores et Aediles eorumque redemptores ³⁾; sub Imp. autem Curatores aquarum; priuatam Papiniani quidem temporibus sub dio quisque secundum propriam domum ⁴⁾. Praeterea adcolis omnibus obligatio eosdem a sordibus liberandi incumberebat ⁵⁾; nec quodquam aquaeductui opus superstruere tenebantur. Quod si neglexerint, amissione possessionum mulctabantur ⁶⁾. Quum vero obseruasse Imperatores sibi viderentur, arborum vicinia non leuia Aquaeductibus mala afferri, variis legibus edicebant, ne quis intra XV. vel X. pedes ad dextram laeuamque eorum arbores haberet ⁷⁾. Inprimis autem duae ad tuitionem Aquaedd. spectant leges, altera lex Quinctia SCTum alterum ⁸⁾. Lex posterior mulctam statuebat HS. X millium, prior HS. C. mill. in eum, qui aquam salientem oletarit, aquaeductus ruperit, turbauerit peioresue fecerit, vel fieri curauerit. Quae quidem poenae quantitas ipsa docere videtur, auctores optime sensisse damnum omnibus ex negligentia et abusu metuendum, sanitatique ciuium imminens.

§. 9. Quae de aquaeductuum refectione et purgatione,

1) Cf. *Frontin. de Aquaed. art. 5.*

2) *Plin. H. N. XXXI. 6.*

3) *Cic. ad Att. I. 17.*

4) *L. 1. §. 3. de via publ.*

5) *L. 1. C. Th. de Aquaedd. L. 3. eod. de Opp. publ.*

6) *L. 1. C. de Aquaed.*

7) *L. 1. 6. 10. C. de Aquaed.*

8) *Frontin. d. l. art. 97. 129.* Mirum est, Rom. in turbatione aquae non vidisse, nisi iniuriam, quae fit contra bonos mores, *L. 1. §. 1. de extraord. crimin.*

eadem fere valent de fontibus et riuus, vtque in his pura semper aqua inueniatur ¹⁾.

§. 10. Denique ad nostram rem pertinere quoque videntur, quae Valens, Gratianus et Valentinianus sanxerunt ²⁾, vinum scilicet ex provinciis ad popularia commoda allatum, statim a Praef. V. esse suscipiendum, vt erogationis pro tempore cura praestaretur, et ea vina populi visibus erogarentur primo loco, *quae natura sua processu temporis ferre non possent*, i. e. facilius corrumpere; quippe in quibus, quanquam damna fisco siue arcae vinali metuenda primam causam dedisse videantur, tamen populi quoque commodorum ratio, sanitatisque cura conspici, nisi fallimur, intelligitur. Olim iam Aediles curabant, ne vina inueterata nouis miscerentur, aut nouis fumi amaritudine vetustas induceretur ³⁾.

CAP. III. De Cura oblectamentorum, quatenus ad Disciplinam publicam medicam spectat.

§. 1. Si quae est res, quae seuerissima inspectione, strenuo iudicio atque accuratissima cura indigere videatur, in oblectationibus et voluptatis quaerendae rationibus eam deprehendi putamus, tum, quoniam inde orta lactitia modos excedere haud raro solet, tum quod nihil fere maiorem vim habet in animis hominum atque ingeniis vel emendandis vel penitus corrumpendis, quam ea ipsa voluptatum delectationumque ratio. Quo autem difficilius esse, recta via procedere, quotidiana paene experientia edoctis contendere licet, eo magis laudibus ornandos Romanos arbitramur, qui iustum, quantum scimus, in ea re modum tenuerunt.

§. 2. Et si quidem primum ad spectaculorum nos conuertimus disciplinam, ante omnia curae habebant aëris inte-

1) Tit. de Fonte et de Riuis, in quibus fontes riuique vna nominantur cum aquaed. De caldae et caldi potu iam satis dixit G. C. Gebauer sing. lib. L. 1721.

2) L. 3. C. Th. de trib. in ips. spec. inf.

3) Ev. Otto l. c. XIII. 7.

gritatem, cui optime consuluisse putabant, dum theatra sine tectis et in ipsis parietibus luminibus instructa fecissent ¹⁾. Quae res, si forte propter tempestatum vicissitudines minus grata fuisset, tamen et commodorum grauitas praestabat, et hypaethrae ambulationes incommodis istis medebantur. Cura spectaculorum ipsorum et disciplina annexa erat serioribus temporibus Praefecturae vrbis ²⁾, et interdicare poterat Praef. omni spectaculo. Posteaquam Romani, hoc oblectamentorum genere abrepti, insanire fere coepissent, pluribus legibus et arctior consuetudo minorum atque reliquorum ordinum, et vero ipse spectaculorum quotidianus vsus erant prohibiti, quippe cum negotiis, tum moribus obnoxii ³⁾. Ne autem spectaculorum disciplinam facilius eludere quis posset, omni priuatorum theatrorum spectaculorumque vsu et quo minus alibi, quam in theatris, ludi spectarentur, interdictum erat ⁴⁾. In ipsa vero theatrorum constructione et loci natura respiciebatur, et cautum, vt plures aditus iique spatiosi turbas impedirent ⁵⁾. Porro qui perniciosissimi moribus erant Pantomimi et coërciti sunt, et ludicris illorum artibus fines scripti ⁶⁾. Nec minus Maiumae, spectaculum foedum atque indecorum, vetitae, et quanuis ab Arcadio et Honorio restitutae sub certis conditionibus, biennio post plane abrogatas legitimus ⁷⁾.

§. 3. Ludorum quoque ratio Romanorum curam et disciplinam effugere non poterat. Quam vt deinceps persequamur, ludi gladiatorii, populo quidem grati, moribus tamen ingenioque, tum propter ipsam crudelitatem, tum propter certantium vitam

1) *Maffei de Amph. c. 11.*

2) *L. 1. §. 13. de Off. Pr. V.*

3) Eo pertinent leges theatrales, de quibus vid. Ill. *Stockmann Liber de LL. Thh. ed. 2. 1806 et Titt. C. Th. de spectaculis et scenicis*. In poenam iam interdictus spect. vsus abiit, id quod Roman. maniam satis luculenter evincere videtur. *L. 23. §. 5. de poenis*. Grauius saepe scriptt. spectac. licentiam accusant. cf. *Otto l. c. c. VII. §. 11.*

4) *SC. de disc. spectac. et ad illud Ill. Stockmann.*

5) *Vitruv. V. 3.*

6) *Per SC. aliquod sub Imp. conditum. Cap. Ant. Ph. 23.*

7) *L. 1. 2. C. Th. de Mai. De ipsa re certatur. Cf. Rivini Distr. de maiumis etc. in Grav. Thes. Diss. xarr. p. 535 ss.*

turpissimam, profecto haud vtilis, saepius legibus causam dederunt. Iam, praeterquam quod, quantum fieri posset, distribuerebuntur et minuerentur ¹⁾, numerus certus gladiatorum libera ciuitate definitus erat ²⁾. Contemptum eorum innuere videtur lex quoque illa: *Gladiator in quatuordecim sedibus ne sedeat* ³⁾, sine dubio ne quisquam facilius societatem quandam cum iis contrahere et sic vel sibi vel ciuitati damna dare possit. Denique sub Imp. in primisque a Constantino M. et Honorio omnem gladiatorum ordinem sublatum esse, variae in hanc rem Constitutiones sancitae demonstrant ⁴⁾. Eadem tamen saluberrima sanctio ad ferarum pugnas protracta non est, et sola fere cura in eo versabatur, ne bestiae ruptis parietibus detrimenta afferrent ⁵⁾. Quorum denique ludorum incommoda antiquioribus temporibus Romani senserunt, eos sublato mox esse reperimus, Bacchanalia scilicet ⁶⁾.

§. 4. Balnearum thermarumque necessitate, earumque et suauitate et vtilitate perspectis, haud leuem iis operam impendisse scimus. Quod si in his corporis integri optimum praesidium non vidissent, dubitamus, an illorum vsus gratis aut pro exiguo quadrantis numo ciuibz permissus esset ⁷⁾. Ita fluminum Romae vsus, omnino non nisi cautionibus notissimis recte adhibitis, commendandus, publicis ab Agrippa balneis exstructis, fere exoleuit. Varia erant balnearum genera, quae recensere longum est. Vnum hoc monuisse sufficiat, in caldariis etiam hypocaustum plerumque igni in hypocausti supposito fuisse calefactum, quod quanti momenti sit et sana ratio et experientia docent. Inspiciendi in balneas munere primum Aediles fungebantur, eoque nomine munditias et vtilem

1) Sallust. Cat. 30.

2) SC. quodam, cuius meminit Suet. Caes. 10.

3) Quintil. Declam. 302.

4) Tit. C. Th. de gladd. C. Iust. de gladd. pen. toll. Iam Anton. Phil. in bel-
lis adhibuit Gladd. Cap. 23.

5) Mazochi Thes. Polen. T. V.

6) SC. A. V. C. 568. cuius Interpret. recensendus legitur in Bachii Hist. I.
p. 206. Stockm.

7) Vitruv. V. 10. et ad eum I. Cel. Schneider.

salubremque temperaturam exigere debebant ¹⁾). Vterque vero sexus ab initio separatis locis uti solebat; moribus autem corruptis maiorique licentia inuecta, viri mulieresque iisdem aedibus utebantur, ita ut Hadrianus separationem legibus sancire, ipsamque sanctionem Marcus Antoninus et Alexander Seuerus repetere cogerentur ²⁾). Sed idem, mutato pristino noctu claudendi balneae more, ipse quoque grauiori licentiae locum dedit ³⁾). Quum autem haud ignorarent Romani saluberrima, imprimis finito thermarum usu, exercitationum quaedam genera esse: huius quoque rei prouidi Sphaeristeria, Xysti, hypaethrae ambulationes, Euriipi thermis additi reperiuntur ⁴⁾). Summa ipsas quoque, quae theatri et publicis aedibus addi solebant hypaethrae ambulationes, cautione institutas legimus, et in primis in eo elaboratum, ut humores abessent, semperque siccae nec lutosae inuenirentur, cuius rei gratia carbonum vsum Vitruuius commendauit ⁵⁾).

Haec omnia denique reficienda Aediles, hisque abrogatis Praefecti Urbis curabant ⁶⁾).

CAP. IV. De cura in damnis prohibendis occupata.

§. 2. Quantam in hanc rem Romani operam impenderit, iam ex cap. I. intelligere licet. Quod ut suppleamus, primum monendum esse videtur de viis. Ne in his damni quid daretur, cu-

1) Sen. Ep. 86. Locis enim, quae populum receptabant, sine dubio balneae quoque accensendae videntur.

2) Spart. Hadr. 21. Dio C. LXIX. 8. p. 1156. Reim. Lamprid. A. S. 23. Elagabalus permisit earundem balnearum communiter utrique sexui vsum, Lampr. 30.

3) Spart. II. 22. Antea aegrotis adeo post hor. VIII. demum thermis uti licuerat. eod. 17.

4) Sen. Ep. 90. Idem nisi fallor iam innuit Vitruv. I. I. et quo usus est nexus c. 10. et 11. Addebantur tales ambulationes etiam theatri, ut populus, spectaculis imbribus interpellatis, haberet, quo se reciperet. Vitruv. V. 9.

5) Vitr. V. 9.

6) Sen. de vit. beata 5. Parat. ad tit. C. Th. de manc. therm. De urbane Praefecti his aliisque officiis vid. Corsinius de Praefect. urb. Praef. p. XXXIX. ss. et Drakenborch. de Praefectis urb. Liber c. 7 ss.

rare debebant Aediles, vt nullus effoderet vias neque subrueret, neque construeret in iis aliquid ¹⁾). Porro videndum erat Aedd., ne quid ante officinas expositum esset, exceptis fullonibus, qui vestimenta sicarent et fabris, qui currus foris ponerent, ita tamen, vt non prohiberent vehiculorum cursum ²⁾).

§. 2. Eodem modo prospicere oportebat Aediles, ne parietes domorum ad vias essent caduci, sed mulctare dominos, quousque firmos eosdem reddiderint ³⁾). Quo securius in viis ire liceret, semitam integris lapidibus constratam ante plurima aedificia Romani habuisse videntur, vnde et plaustrorum vsus saepius restrictus est ⁴⁾). Eo minus vero licebat quidquam ex aedibus effundi vel deiici ⁵⁾), quam ob rem et popularis actio erat, et X. aureorum poenam Praetores in eum statuebant, qui in suggrundio protectore aliquid posuisset, quod casu nocere posset.

§. 3. Illud quoque Aediles curae habebant, ne rixae in viis occurrerent ⁶⁾); ne quis canem, verrem vel minorem aprum, lupum, vrsu, pantheram, leonem aliudue animal, quod facile noceret, in viis haberet ⁷⁾). Quae ratio sine dubio mouebat etiam, vt prohiberetur, quo minus serpentes circumferrentur et proponerentur ⁸⁾).

1) *L. vn. de via publ.* cf. *supr. C. I. §. 3.*

2) *L. vn. cod.*

3) *L. vn. cod.* Pertinet hoc ad damnum infectum. Si homo aedificii lapsu et ruina occisus erat, act. ex *L. Aquil.* locus dabatur.

4) *L. misc. c. II. Hugo l. c. p. 351.* Non licebat saepe, vt videtur, plaustris interdiu vehi, certe iis diebus, vbi ludi etc. habebantur. Post Gracchi tempora plaustris interdiu vti non licebat. *Heubach l. c. p. 20.*, quae lex leg. in *Dig. leg. Rom. ap. Mazoch. Comm. in Tab. Heracl. T. II. p. 299.* Anton. Pius vehicularium vsu summa diligentia subleuauit, *Cap. A. 12.* et Hadrian. prohibuerat, ne vehicula cum ingentibus sarcinis urbem ingrederentur. *Spart. H. 42.*

5) *Publice enim vtile est sine metu et periculo per itinera commeari. L. 1. de his qui eff. vel dei.*

6) *L. vn. de via publ.*

7) *L. 40. ad Ed. Aed.* Si libero homini nocitum erat, mulcta arbitraria, si interierat CC. sol. dicebant.

8) *L. ult. de extraord. crim.* Circulatores audiebant. cf. *Lampe de honorr. privv. et iur. singg. medd. Gron. 1735. 4. p. 269.*

§. 4. Furiosi, quo minus damna darent, curae obnoxii erant ¹⁾,

§. 5. Denique sub Impp. certe usu armorum in vibe interdictum fuisse legitur ²⁾, aequè ut serioribus liberae rei publ. temporibus.

§. 6. Quum saepius mala acciderint ex consuetudine tonsorum etc. in locis publicis habendi sellas tonsorias ³⁾, Domitianus omnem rem prohibuit.

CAP. V. De cura morborum epidemicorum arcendorum.

§. 1. In pestium appellatione Romani non ita accurate versati esse videntur, si quidem cogitauerimus, saepissime a scriptoribus eas referri ⁴⁾ et interdum quouis fere anno. Quas quidem Rom. p. arum diuinarum numero habuisse, vel exinde colligere licet, quod ludi scenici iis temporibus earum tollendarum causa instituebantur, et preces et sacra instituebantur ⁵⁾.

§. 2. Ne infectioni latior campus daretur, sapientissimo instituto solennium vsus in testamentis condendis pestis tempore erat restrictus ⁶⁾.

CAP. VI. De cura propagationis atque sobolis.

§. 1. Sequitur iam, ut quae cura Romanorum in iis versata fuerit, quae ciuium numeros indeque omnem ciuitatem male afficerent, disquiramus. In quam rem primū prospiciendum est,

1) et corpus et salutem fur. Curator tueri tenetur. L. 7. pr. de curr. furr.

2) Tit. C. Th. quor. vs. int. est.

3) Cf. quae de hac re diximus in Diss. nostra de Fabio Mela eiusq. fragm.

4) Cf. in omnem rem Ill. Heyne in Opuscc. T. III. p. 126. 159. idque probare videtur medicorum aut defectum, aut ineuriam.

5) Liv. VII. 3.

6) Moser über das Testament zur Pestzeit, in s. Vers. über das bürgerl. Recht 1806. p. 26.

ne polygamia toleretur, sed grauissimis poenis notetur. Dubitare vero licet, an talis poena legibus statuta fuerit in bigamiam, quippe quam leges fere non memorent; et si quae fuit, adulterii potius quam propria erat, nec male ut videtur ¹⁾).

§. 2. Concubinatum fortasse Romani iisdem rationibus ducti non repudiabant, quibus ad morganaticam matrimonium contractum non improbatur in descriptione legum Borussicarum ²⁾. Matrimonio adeo per legem Pap. Popp. aequiparatum legimus.

§. 3. Porro in impedimentis coniugiorum remouendis et alimenta ingenuorum ³⁾ et ipsae illae annonarum erogationes et lex Papia Poppaea prospero successu elaborabant. Ex hac enim lege Praetori iam sub certis conditionibus patris consensum supplere licebat, hac conditio coelibatus in legatis relictis saluis iisdem irrita declarata, hac coelibatus et coniugii auersatio non prohibiti tantum, sed poenae nomine adempta testamenti factio passiuā. Deinde scribebatur, si quis vir ultra annum aet. XXV. mulier XX. orbi essent, iis non nisi dimidiam relictorum partem accipere licere, reliqua caduca esse; contra si quis Romae III. in Italia IV. in prouinciis V. liberos ex iustis nuptiis haberet, eum certis quibusdam praemiis ornatum iri. Denique prohibebantur hac lege connubia eorum, si qui forte masculi annum aet. LX. feminae L. excesserint, ne praesumta liberorum procreandorum impotentia damna ciuitati daret ⁴⁾. Et huius quidem egregiae legis abrogatio inprimis Christiana male intellecta religione effecta esse videtur ⁵⁾.

§. 4. Sicuti vero terminum ad quem ita et a quo termi-

1) *L. 7. C. de repud.* Afferitur quidem ad probandam bigamiam prohibitionem legis instarum nuptiarum definitio, sed quo iure non video, quum coniunctio maris et feminae etiam a bigamia non absit.

2) Entwurf eines allgem. Gesetz. f. d. K. Pr. St. I. g. §. 610.

3) Hugo Lehrb. d. Gesch. d. R. R. p. 401. cf. infra.

4) Cf. qui ad *L. FP.* commentati sunt, eorumque recensensus in *III. Hauboldi Inst. Iur. Rom. lit. p. 317* sqq.

5) *Tit. C. de inf. pœn. coel.*

num nuptiis contrahendis praescriptum inuenimus, minus plenam XIV. et XII. annorum pubertatem ¹⁾).

§. 5. Nec minus castratio prohibita erat. Etenim si quis puerum castrauerat, in eum aut actio iniuriarum dabatur, aut ex Ed. Aeditio in quadruplum ²⁾; imo poena capitalis erat, addita et bonorum publicatione ³⁾. Vt in masculis castratio, ita in feminis vetitum erat, ne steriles redderentur atque eadem fuisse videtur poena, vt in iis, quae abacti partus crimen commiserant ⁴⁾).

§. 6. Quum sodomiticum crimen et moribus et incrementis ciuium ingentia detrimenta afferre Romani obseruassent, multis legibus huic facinori, tamen non prospero successu obuiam iuerunt ⁵⁾).

§. 7. Quanquam denique Romanos publica scorta et lupanaria necessaria putasse colligere licet: tamen ordinem quendam etiam in hac re seruauerunt. Namque Aedilibus iniuncta erat eorum cura, qui ea in tabulis et albo habebant, et si quam vulgantem se extra numerum constitutum inuenerant, mulctabant ⁶⁾. Postea res ad Praef. Praet. delata esse videtur ⁷⁾. Sub Impp. lupanaria quidem tolerabantur, sed iam Hadrianus prohibuit, quo minus ancilla lenoni nisi ex iusta

1) *L. 14. de ritu nupt.* Mirum videtur, Iust. quum ita statueret, voluisse patrem adoptiuum XVIII. annis filio adopt. maiorem esse, quanquam adoptio imitari naturam saepius dicatur. *L. 40. §. 1. de adopt. et em.*

2) *L. 27. §. 28. ad L. Aquil.*

3) *L. 4. §. ult. ad L. Corn. de sicar. Nov. 142.* Quae in *Pauli S.R. V. 22. 3.* et in *L. 11. pr. ad L. Corn. de sico.* prohibita legitur circumcisio, ad cultum diuinum et ne peregrini cultus inuherentur curam pertinuisse videtur. De spadonibus cf. *Gruner Pand. medd. Jen. 1800. p. 21. ss.*

4) *Juv. 6. 596.* Quae steriles reddit atque homines in ventre necandos Conducit.

5) *Mart. ep. IX. 42. L. Scatinia et ad eam Christ. L. 31. C. ad L. Iul. de adult. Nov. 77. 141.* quae lex iusto mitior est, quod eo saeculo crimen in consuetudinem generale abierat.

6) *Plaut. Poen. V. 3. 19. Lips. Exc. ad Tac. Ann. II. 85.* in ed. Tac. Oberlin. T. II. p. 773. s.

7) *Ex C. Th. Nov. XVIII.*

causa venderetur ¹⁾; praeterea lustralis praestatio exigebatur ²⁾, denique plane sublata sunt ³⁾.

CAP. VII. De cura grauidarum et puerperarum.

§. 1. Quanquam de earum cura parum ad nos peruenerit, tamen suspicari licet, nec eam prorsus neglectam esse. Quae enim Romae obstetricio munere fungebantur, eas satis versatas in arte esse debebat; contra si earundem inscitia forte periisset mulier, poenae nomine tenebantur ⁴⁾.

§. 2. Ne vero mortem partui darent mulieres, pluribus legibus cautum legimus. Namque ab initio crimen abacti partus nullum fuisse videtur, etsi non ex praeceptis philosophiae Stoicae, post natiuitatem demum liberis et vitam et animam indui, nec raro feminae solutae iure vsae esse videntur ⁵⁾. Iam vero liberae reipublicae temporibus in crimen abiisse colligere licet; quod et ipse Ouid. locus et legis sanctiones innuere videntur ⁶⁾. Nec minus poena leuiori afficiebantur, qui abortionis aut etiam amatorium poculum dederant, etiamsi non dolose egissent: et si morti causam ita praeauerant, ultimo supplicio ⁷⁾.

1) Spart. 17.

2) Suet. Cal. 49. Comm. ad L. 2. C. Th. de lenonn. Nov. l.

3) a Theodosio in Nov. l.

4) L. 9. pr. ad L. Aquil. vt videtur eadem, qua medici, qui mortem aegroti dederant; id enim fortasse innuit L. I. §. 2. de extraord. cogn., qua obstetrices in quibusdam vt medici haberi dicitur.

5) Ouid. Am. II. 14.

6) L. 8. C. ad L. Corn. de sic. qua poena exilii statuitur. Add. Tertull. Apol. 9. Min. Fel. Oct. 30. Sub Imp. habebatur homicidii instar, morteque puniebatur, vnde L. 1. C. Th. ad L. Corn. de S. de partu quoque intelligere velim. Quod de solutis, idem etiam de vxoribus valuisse opinor, id quod et expressa D. Seueri et Anton. in L. 4. de extr. crim. sanctio et verba: indignum videri potest maritum liberis fraudasse, et ipsa poena leuior innuere videntur. Quod vero exemplum L. 39. de poenn. exhibet, exceptionis loco statutum putauerim, quod cum heredibus secundis pecunia accepta mulier dolose colluserat. Caeterum viduis etiam sub poena exilii temporalis prohibitum erat, quo minus partum inimico marito abigerent. L. 39. de poenn.

7) L. 38. §. 5. de poenn. Humiliores in metalla, honestiores in insulam

§. 3. Lege denique regia iam praescripta erat sectio, si quae praegnans mortua esset, partusque excisio ¹⁾).

CAP. VIII. De cura recens natorum et educationis.

§. 1. Quae infantum cura fuit, ea sensim lento passu orta esse atque processisse videtur ²⁾). Antiquissimis enim temporibus infinita erat patribus liberos exponendi aut necandi potestas, nisi limitatam eam per iudicium domesticum a patre vocandum intelligere velimus, atque per sanctionem Romuli, vi cuius filii ad tertium vsque annum, filiarum autem primogenita certe educari debebant. Rarius tamen liberos necatos aut expositos illa aetate inuenimus. Et quod primum quidem ad ius vitae et necis attinet, Traianus puniri iussit patrem, qui filium occiderat ³⁾, et plane hoc iure patribus interdictum est ⁴⁾. Exponendi ius, a Romulo iam ad liberos corporis vitio laborantes et iudicium V. virorum restrictum ⁵⁾, posteaquam eius vsus nimis metuebatur, fere tollebatur. Namque liberi ad columnam lacteam exponi soliti, modo a feris dilaniabantur, modo a pessimae conditionis hominibus inuenti tollebantur, ut postea vel seruos eos vendere vel per eos mutilatos corpore pecuniam ac-

amissa bonorum parte, relegandi, quoniam res mali exempli est, quod probare videtur, in criminum numero non fuisse. Poena capitalis serius contigit.

1) Quod refert Marcellus *L. 2. de mort. inf.* Recte igitur illo aeuo staturiebatur, partum viuere in vtero, vnde mirum est, Stoicorum sententiam valere potuisse.

2) Cf. in vniuersum Gebauer de Patr. Pot. in exercitt. acad. T. I. et qui ad Romuli leges commentati sunt. *On. Panv. civ. Rom. ed. 1558. p. 33.*

3) *L. ult. si quis a par. man. sit L. 5. ad L. Pomp. de parrice.*

4) *L. 10. C. de P. P. L. 8. C. de L. Corn. de sic.* Disputant de auctore Noodt (Is. Paullus in *Opp. T. I.*) et Bynkershoek (de iure vend. lib. in *Opuscc. T. I.*) Valentin. Val. et Grat. in *L. 1. C. Th. ad Corn. de sic.* vltimum supplicium minuantur, qui liberos necauerint.

5) *Dion. Hal. II. 15.* quod per *I. L. XII. tabb.* mutatum videtur. Optime distinguebant Rom. inter monstra et porcenta.

quirere possent. Quemadmodum, ut huic rei mederetur, plures aliae leges prodierunt ¹⁾, ita Constantinus M. ius exponendi et alienandi liberos primum plane sustulit, dein ad sanguinolentos restrinxit ²⁾. Serius etiam Orphanotrophia occurrit ³⁾.

§. 2. Quam matres antiquitus ipsae curabant infantum nutritionem, ea postea aut nutricibus demandabatur, aut nutriendi committebantur rusticis. Inter quos feminas honestas eligendas esse, Imperatores volebant ⁴⁾.

§. 3. Ut nutritionem, ita et educationem liberorum olim soli fere parentes peragebant. Mox eandem servis seruabusive Graeculis relinquebant ⁵⁾. Attamen iam antiquitus scholae literariae occurrunt, quarum aurea aetas ad Sullae usque tempora pertinuisse videtur ⁶⁾. In illas liberos demum adultiores missos esse suspicari licet, et morum sanctitate, castitate atque severitate insignitae saepius laudantur ⁷⁾. Qui paedagogorum nomen gerebant, partim ipsi dominorum filios instituebant, partim eosdem ad scholas deducebant inspectionemque habebant, ut in filiabus nutrices, ne noxii quid audirent viderentur ⁸⁾; nec ab ea, nisi assecuti annum aet. XV. liberabantur ⁹⁾, et nunc iam ad scholas superiores et forum transibant

1) L. 3. C. de infant. expos. lib. Hanneken. de cura dom. Rom. in Salengre Thes. Ant. Rom. I. 1243. ss.

2) L. 2. C. de patr. qui lib. distr. Add. L. 2. 3. 4. C. de infant. expos. Sed lib. expositio criminis loco non fuit, animaduersioni tantum locum dabat. Justin. in Nov. 153. de crimine loquitur, dubium tamen est, utrum expos. an postea instituta vindictio magis damnetur. Cf. Hegewisch Gesch. der röm. Fin. 377. 382.

3) L. 19. 22. C. de SS. EE. L. 55. de Epp. et Clerr. unde colligere licet, Zoticum quendam inventorem fuisse. Forte non ita multo post Const. M. vixit, certe tam diu ante Zenonem et Anthem. ut certo de eo non constaret. Cf. Beckmann. Gesch. der Waisenhäuser, Beytr. zur Gesch. d. Erf. T. V. p. 395.

4) L. 1. C. Th. ne pastorr. dent. fil. nutr.

5) Tacit. de Caus. corr. el. c. 29.

6) Liv. III. 44. V. 27. Sallust. Jug. 4. Plin. XXXV. 2. In via ad talem scholam Claudius Virginiam viderat.

7) Plin. Ep. III. 3. Quinct. I. 2. Fortasse has quoque Aediles inspiciebant.

8) Manil. V. 451.

9) Plin. ep. X. 117. Cic. ad F. F. 8.

atque in Campo Martio luctando, equitando, currendo etc. corpus exercebant ¹⁾).

§. 4. Optime prospectum quoque erat vtrique sexui, etiam spuris liberis, parte alimentorum praestanda, quae sub appellatione *Tutelae Italiae*, *Alimentorum Italiae* veniunt ²⁾), et modo extraordinaria erant (*Congiarium*), modo ordinaria. Sicuti enim extraordinaria illa largitio sub Nerua Imp. maxime occurrit, ita Traianus iam rem sic ordinavit, ut *pueri puellaeque alimentariae* passim adessent ³⁾). Quae quidem instituta partim locupletiora reddita, partim numerum novis auctum legimus, idque contigit a Plinio iun., Hadriano, Antoninis, Elagabalo; sed perturbato rei Rom. statu, etiam haec interdum imminuta et sublata sunt ⁴⁾). Denique praeerant iisdem Aediles et Quaestores pecuniae alimentariae,

CAP. IX. De cura rei medicae in uniuersum.

§. 1. Si quos antiquioribus temporibus medicos Romani habuerunt, eos certe excelluisse non est quod arbitremur. Namque prius ex Peloponneso sec. demum VI. Romam migrasse dicitur ⁵⁾). Memorantur etiam serui medici et serui, qui manu-

1) *Horat. de A. P. v. 161. ss.*

2) *Cf. Otto l. c. VIII. 5. Hegewisch über die glüchl. Epoche in der Röm. Gesch. p. 151. ss. Cel. Wolf von e. milden Stift. Traians etc. nuper ed. lib. Berl. 1808. 4. Zoëga Bassiril. di Roma I. p. 154. ss.*

3) Quousque dabantur, dubium. Vlp. locus *L. 1. §. 1. de al. vel cib. leg. spectare* videtur ad dissensum Ictorum in pubertate definienda; et ante Hadrianum arbitrio locus fuisse videtur, qui annos aet. XVIII. et XIV. in hac re terminum ad quem statuit. Itaque antea omnia fortasse pendebant ex constitutione pubertatis plenae, variis temporibus variae. Forsitan suspicari liceat ex voc. *dudum*, quo Vlpianus vsus est, etiam ante Traianum iam ordinaria alimenta locum habuisse. *Cf. Cramer. de pubertatis termino ex disc. Rom. (Kil. 1804.) p. 19 ss.*

4) Perentibus inopibus eiusmodi alimenta etiam Constantin. M., ut infanticidium cessaret, promissit, *L. 1. 2. C. Th. de al. quae inopes par. sed postea denegavit.*

5) Archagathus. *Plin. H. N. XXIX. 1. Noluerim cum Lampio d. l. p. 81. causas neglectae ab initio medicinae origini Roman. ex faece hominum dare, quippe de qua re dudum iam melius statutum est.*

missi medicinam profitebantur ¹⁾. In hos omnes tamen nullam aut exiguam inspectionem locum habuisse, nullam incitiae poenam statutam fuisse, scriptores male sensisse legimus ²⁾. Qui enim occurrunt Triumviri valetudinis, templum quidem valetudini s. Hygieae dicatum, sed valetudinem ipsam curasse parum videntur ³⁾.

§. 2. Aucta vero medicorum auctoritate, inspectionem quandam ortam esse, conicere licet ⁴⁾. Namque Iul. Caesar primus, iis qui Romae medicinam profiterentur, Ius civitatis tribuerat ⁵⁾; Augustus vero, grato in Musam animo ductus, eosdem immunes ab omnibus muneribus publicis reddidit ⁶⁾, id quod Vespasianus, Hadrianus et Antoninus confirmarunt ⁷⁾. Iam ordo medicorum constitutus erat, cui ἀτέλεια illa adhaerebat ⁸⁾. Lapsu temporis Alex. Seuerus iis annonas et salarium addebat ⁹⁾, quod Honorius et Theodosius confirmarunt. Denique Iulianus ab oneribus quoque municipalibus medicos liberabat ¹⁰⁾. Ius quoque iam Vlpiani temporibus extra ordinem iis dicebatur ¹¹⁾, tantusque honor, ut, si seruus medicum iniuria affecerat, flagellis caedere-

1) Varro de R. R. I. 16.

2) Plin. l. c. De conditione medicorum Rom. et certamine eius rei causa instituto litterario disput. Schläger in Diss. Hist. lit. de medd. ap. vet. Romm. degentium cond. in Achermann Opusce. ad med. hist. pert. p. 293. Otto l. c. VI. 7. Cff. praeterea J. G. Richter de prisca Roma in suos medicos haud ingrata, in Opusce. T. II. C. Gf. de Winckler Pr. de fauore medicorum vetere et hodierno L. 1786. et in Opusce.

3) Spanhem. de usu numism. ed. Verburg II. Diss. X. p. 15. Onuphr. Panv. de Rep. R. eodem putat, qui suo tempore Duumviri sanitatis.

4) L. 6 §. 7. de Off. Praes.

5) Suet. Caes. 42.

6) Dio C. LIII. 30. 725. Reim.

7) L. 7. §. 2. de excus. tut. L. 1. de decr. ab ord. Prior I. distinguit inter solos theoreticos s. scholasticos et περιόδοιτας, clinicos, medicos practicos. Otto l. c.

8) L. 5. C. de Proff. et medd. Constant. M. ἀτέλειαν confirmabat, ut eo melius artibus suis incumbere aliosque instituere possent.

9) Lamprid. Al. 3. 41. L. 1. C. Th. de Medd. et Proff. Imp. Justin. pragm. sanct. 22.

10) Rat. C. Th. de Medd. et Prr.

11) L. 1. §. 1. de extraord. cogn. certe si de nostris sermo esset.

tur, si domino consentiente egerat, multa C. mill. numorum a domino soluenda fisco cederet, quae a Quinquennialibus exigebatur ¹⁾).

§. 3. Iam ut omnia melius procederent, collegium conficiebant Archiatri, quorum tot erant, quot regionis urbis ²⁾; atque ex his Imp. quoque medicos Palatinos eligebant ³⁾. Inter archiatros erant Comites archiattrorum, qui de medicis iudicaret ⁴⁾. Mortuo, ex arch. numero aliquo, ex caeteris, qui non in numero erant nouus legebatur; antea vero a septem primis archiattris strenuo examini subiiciebatur ⁵⁾, et iam receptus tamen reprobari poterat ⁶⁾. Ut vero publicum salarium iis praebebatur, ita grauissime interdictum iis erat, ne a morbidis et aegrotis quidquam acciperent, tenuiores negligenter ⁷⁾. Deinde tenebantur qui falsa medicamina dederint et inde mortis causam praestiterint, qui curationem dereliquerint vel male secuerint ⁸⁾ etiamsi leuissima culpa intercessisset.

§. 4. Grauitur animaduertebant quoque Romm. in eos, quos medicorum nomine non comprehendebant, Veneficos, Pigmentarios, Incantatores, Pharmacopolas. Venefici enim s. medicamentarii et pigmentarii, si mala venena vendidissent, pocula amatoria, cicutam, salamandram, aconitum, pityocampas aut bubrostum, mandragoram et cantharidas dedissent, pro modo delicti castigati, Lege

1) *L. 1. C. Th. de Medd. et Pr.* in qua re occurrit species pignoris legitimi. cf. in vniu. *Otto* l. c. ubi legitur etiam de Quinquenn.

2) *L. 8. C. Th. eod.* Vnus praeterea virginum Vestalium medicus, quae olim matronae curae subfuerant. *Plin. ep. VII.* 19. *L. 8. C. Th. eod.*

3) *Lamprid. A. S.* 41. *Conring.* Antt. in Diss. acad. Diss. I. p. 30. *Menag.* Amoen. J. p. 223. c. 35.

4) *Cassiod. Var. III.* 43. *VI.* 19.

5) *L. 10. C. de Pr. et M. Symmach. X.* 40.

6) *L. 6. §. 6. de excusat.* *L. 1. de decr. ab ord.* *L. 5. C. Th. de M. et Pr.;* et confirmatio principis opus fuisse videtur. *L. 8. C. Th. eod.* Fortasse examinabantur etiam, qui non intra numerum erant, quando medic. artem exercere cupiebant.

7) *L. 8. C. Th. L. 9. C. J. de M. et Pr. L. 3. de extr. cognn.* Quae sanitati sponte obtulerant, accipere non prohibebantur.

8) §. 3. 6. 7. *J. ad L. Aquil. L. 7. §. 6. L. 8. 9. §. 1. D. eod.* Si per medicamina homo perierit, honestiores erant deportandi, humiliores capite plerumque extendi. *Paull. S. R. V.* 23. et inde *L. 35. §. 5. de Poen.*

Corn. de Sicc. plectebantur¹⁾). Incantatores, quos iam XII. Tabb. leges notauerant, Constantius Valentin. et Valens capitali supplicio affligi iubebant²⁾). Pharmacopolarum nomine maxime veniebant Circulatores, qui medicinam male profitentes, cum medicamentis vniuersalibus s. arcanis in foris ambulant, sed minus recte, quid in hos statum fuerit, scimus³⁾). Denique coercerantur etiam seplasiarii, qui species, vnguenta et medicamina tabida et falsa vendiderant⁴⁾).

CAP. X. De cura aegrotorum publica s. Nosocomia.

§. 1. Quae in hac re Romani antiquioribus temporibus fecerint, fere ignoramus; sed si ex silentio scriptorum statuere velimus, parum curae fuisse videtur. Ad sanitatem enim recuperandam morbis laborantes in templum Aesculapii in insula Tiberinā religiose deportati esse perhibentur⁵⁾). Eidem vsui fortasse Apollinis quoque Med. templum, Mercurii, Serapidis et Mineruae patebant⁶⁾).

§. 2. Postquam ars medica incrementa ceperat, etiam ad hanc rem respexisse Romani videntur. Etenim sub Imp. partim nosocomia occurrunt, quorum inspectionem superiorem episcopi, inferiorem nosocomi habebant⁷⁾), partim publice medici constituti erant, qui debiles et inopes curarent, quales Alexandriae Parabolan⁸⁾ et Romae Archiatri, de quibus supra monuimus⁹⁾).

1) L. 3. §. 1. 3. ad L. Corn. de Sicc. ex SCto quodam. Add. Binder l. c. §. 9.

2) Ann. Marc. XVI. 8. XXIX. 2.

3) Heubach l. c. p. 27.

4) Plin. XXXIV. 11. Otto l. c. XIII. 7.

5) Plin. H. N. XXIX. 1. Plutarch. Qu. R. 94. Binder l. c. §. 9. Mercurial. de A. G. Ackermann l. c. p. 157.

6) Contra opinionem nonnullorum, exposuisse Rom. aegrotos in viis publicis, disputauerunt Hundertmark et Carpoz Diss. de Art. Med. ap. vett. in viis publ. et templ. expos. in Ackermann l. c.

7) L. 17. 19. 22. C. de SS. EE. Nov. 123. c. 23. Inde a Const. M. temp. plur. nosoc. etc. fundata legimus. cf. Bosse l. c. II. 198.

8) De quibus L. 18. C. de Epp. et Cleric.

9) Fortasse quos nos dicimus Armenazte.